

Spørsmål om åpen tilgang til artikler og spørsmål om opphavsrett til de samme artiklene er uavhengige av hverandre og må drøftes hver for seg

Hvem eier en tidsskriftartikkel?

Hvem er den rette eier av en trykt tekst? Trykkeriet? Utgiveren? Den som har skrevet teksten? Den som har hatt ideen til den? Eller er det kanskje like riktig å hevde at teksten tilhører den som har lønnet skribenten eller forskeren? Jo mer man tenker på spørsmål omkring opphavsrett, desto mer komplisert blir det.

Opphavsrett (copyright) til tekster handler om kontroll og rettigheter til publisering, kopiering og spredning av informasjon og ideer – og selvsagt om muligheten til å tjene penger. Strid om opphavsrett oppstår fordi det sjelden er helt entydig hvem som er opphavet til teksten. Har forfatteren bygd på andres ideer? Har hun vært avhengig av andres finansiering, hjelp og støtte for å utforme teksten? Er informasjonen eller ideen så lite original at det ville være urimelig at noen overhodet kunne påberope seg opphavsretten?

Spørsmålet er spesielt komplisert for vitenskapelige artikler, der den endelige artikkelen er et produkt av arbeid og ressurstilførsel fra en rekke parter med ulikt utgangspunkt og forankring. Men alle kan mene at de rettmessig eier artikkelen – eller iallfall en del av den. Kunne det blitt noen artikkel uten noen som finansierte forskningen eller en institusjon som huset og veiledet forskeren? Kunne det blitt noen artikkel uten forskeren selv – og hans medforfattere og medhjelpere? Og kunne artikkelen funnet sin endelige form uten en tidsskriftredaksjon eller utgiver som investerte i og opprettholdt et system for faglig, formell og teknisk kvalitetssikring og bearbeiding av artiklene?

Opphavsrettigheter til tekster er ikke som menneskerettigheter. De er ikke noe man har rett på, noe man fortjener eller har lovmessig krav på. Opphavsrettigheter er noe man forhandler om og diskuterer seg frem til og der ulike hensyn veies mot hverandre. Det hjelper lite (for samfunnet eller forskningen) å skrive en original tekst hvis den forblir i skrivebordsskuffen. Det er ikke særlig hensiktsmessig å publisere spennende tekster hvis tilgjengeligheten begrenses av priser og andre stengsler. Og det er ikke til det beste for allmennheten dersom alt er gratis og det ikke lønner seg for noen å bruke tid, tankekraft eller ressurser på å skrive eller publisere interessant, kvalitetssikret informasjon. Å balansere incentiver til å skape og publisere mot nødvendigheten av å ha åpen og lett tilgjengelig publisert kunnskap er utfordringen for lovgivningen om opphavsrett – nasjonalt og internasjonalt.

Det pågår for tiden en ganske intens debatt omkring opphavsretten til vitenskapelige artikler. I årets sommernummer utfordret Arne Jakobsen og medarbeidere Tidsskriftets praksis på dette området (1). Forfatterne – og svært mange andre i universitetsmiljøene – mener at artikkelforfattere bør ha opphavsretten til sine egne artikler. Det høres ikke urimelig. Men de aller fleste vitenskapelige tidsskrifter – inkludert Tidsskriftet – ønsker selv å ha opphavsretten til de artiklene de velger å publisere. Begrunnelsen er at de ønsker å ha kontroll over hvordan artiklene brukes – eller eventuelt misbrukes. For opphavsrett har ikke bare med inntekter å gjøre. Det er vel så viktig at tidsskriftene står som garantist for innholdet og gjennom opphavsretten har en lovmessig mulighet til å hindre misbruk av forskningsresultatene. En vitenskapelig artikkel gjennomgår vanligvis en betydelig faglig og redaksjonell bearbeiding

før den publiseres. I tillegg til forfatterne bidrar fagvurdererne og redaksjonen til verdien av det endelige produkt. At et tidsskrift har opphavsrett, hindrer ikke nødvendigvis åpen tilgang til artiklene. Tidsskriftet har f.eks. praktisert åpen tilgang siden år 2000 (2), og en lang rekke tidsskrifter som beholder opphavsretten til artiklene, praktiserer tilgangen på samme måte.

Bakgrunnen for debatten om åpen tilgang er neppe opphavsretts-spørsmålet i seg selv, men det at en rekke av de mest prestisjefylte tidsskriftene har tatt seg så godt betalt for inngangsbilletten til sine artikler (abonnement, pris per nedlastet artikkel) at det hindrer den nødvendige utveksling av resultater og ideer innen forskningsmiljøene. Forskere, forskningsinstitusjoner og biblioteker synes dette er urimelig og har derfor lansert en alternativ strategi for publisering: Forfattere publiserer sine egne artikler via forskningsinstitusjonenes egne digitale publiseringskanaler (1). Dette hadde vært uproblematisk hvis ikke forskerne samtidig ønsket å publisere først i ordinære tidsskrifter for å nyte godt av de fordelene det innebærer. Tidsskriftene på sin side synes det er urimelig at de først skal investere betydelige ressurser i å gjennomgå, bedømme, forbedre og kvalitetssikre artiklene for deretter å fraskrive seg kontrollen over (og fordelene av) videre publisering av dem.

Det internasjonale initiativet for å bedre tilgangen til tidsskriftartikler er forståelig og betimelig (1). Det er ikke underlig at forskere, universiteter og andre som finansierer forskningen er lei av at deres egne arbeider blir nærmest utilgjengelige for dem selv og andre som trenger dem for videre forskning fordi abonnementsprisene på tidsskriftene er skyhøye. Det er også svært sannsynlig, slik Jakobsen og medarbeidere hevder, at forskningsresultater som er åpent tilgjengelige får større gjennomslag og større akademisk anvendelse (1, 3). Slik sett er åpen tilgang et offentlig gode. Artikkelen de henviser til (3), gir imidlertid ikke holdepunkter for å hevde at økt gjennomslag har noe med egenarkivering i åpne publiseringsarkiver å gjøre. Det er den åpne tilgangen til artiklene, ikke det at forfatteren/institusjonen beholder opphavsretten og publiserer i institusjonelle arkiver, som er det avgjørende for offentligheten.

Alle deltakere i diskusjonen om åpen tilgang og opphavsrett må være ærlige nok til å innrømme at det er både egeninteresser og idealistiske motiver hos de fleste impliserte. Åpen tilgang til informasjon er et gode, men kan miste mye av sin verdi hvis ingen har interesse av å kvalitetssikre informasjonen. Opphavsrett gir mulighet til å ha kontroll på informasjonen som spres og til å få for-tjeneste – både for tidsskrifter og forfattere.

Charlotte Haug
redaktør

Litteratur

1. Jakobsson A, Nilsen R, Fossum S. Åpen tilgang og Tidsskriftets praksis. Tidsskr Nor Lægeforen 2007; 127: 1805.
2. Haug C. Fri flyt av ord. Tidsskr Nor Lægeforen 2004; 124: 2733.
3. Lewis SP. Evidence summary: open access articles have a greater research impact than articles not freely available. <http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/EBLIP/article/view/63/132> [10.9.2007].